

Per ilga baudžiamojo proceso trukmė ir teisinės gynybos priemonės

Andrius Nevera

Socialinių mokslų daktaras, docentas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teismų praktikos apibendrinimo departamento direktorius, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros docentas

Gitana Jurgelaitienė

Socialinių mokslų daktarė, docentė, Tarptautinės teisės ir verslo aukštosios mokyklos direktoriaus pavaduotoja studijoms

ANOTACIJA

Vienas iš žmogaus teisės į teisingą bylos nagrinėjimą aspektų yra teisė į greitą baudžiamąjį procesą. Tačiau tinkamas bylos išsprendimas priimant teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą reikalauja laiko. Tad proceso trukmės klausimas yra labai jautri problema, nes susijęs su daugelio konkuruojančių interesų pusiausvyros nustatymu. Kiekviena valstybė, kuri pasirašė ir ratifikavo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, įsipareigojo kiekvienam žmogui užtikrinti, kad jo byla bus išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką. Europos Žmogaus Teisių Teismas, kaip Konvencijos kontrolę užtikrinanti institucija, šį klausimą nagrinėja siekdamas nustatyti, ar laikas visose proceso stadijose buvo naudojamas tinkamai. Teismo praktikoje suformuluoti baudžiamojo proceso trukmės vertinimo kriterijai padeda nacionaliniu lygiu suvokti, ko reikia, kad atitinkamos bylos tyrimas atitiktų įmanomai trumpiausio laiko reikalavimą. Taip pat svarbu išsiaiškinti, ar nacionaliniu lygiu konkrečioje byloje konstatavus per ilgo proceso trukmę, galima pritaikyti efektyvias teisinės gynybos priemones.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Žmogaus Teisių Teismas, proceso trukmės vertinimo kriterijai, teisinės gynybos priemonės.

ABSTRACT

The right to a fast criminal proceeding is one aspect of the right to a fair trial. Yet, an appropriate resolution of a case through the adoption of a legitimate and justified court decision requires time. The problem of the time of a judicial process is a very sensitive issue as it requires balancing a number of competing interests. Every nation which has signed and ratified the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms has undertaken an obligation to ensure for every person that their case will be heard within the shortest possible time. As the institution in charge of controlling adherence to the Convention, the European Court of Human Rights investigates this issue with a view to

determining whether time was used properly at all stages of a process. The criteria for evaluating the time of a criminal proceeding as defined by court practice help national authorities to understand what needs to be done in order for the investigation of a specific case to comply with the requirement of the shortest possible time. It is also important to ascertain whether effective legal defence remedies can be applied at the national level in cases when protraction of a judicial process has been established.

KEYWORDS: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, time of a criminal proceeding, criteria for evaluating the time of a criminal proceeding, legal defence remedies.

Įvadas

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹ (toliau – ir Konvencija) 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas vienas iš daugelio kiekvieno kaltinamojo asmens teisės į teisingą teismą aspektų – teisė, kad jo byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką. Ši asmens teisė, kuri dar gali būti vadinama teise į greitą procesą, nacionaliniu lygiu įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso² (toliau – BPK) 44 straipsnio 5 dalyje. Atrodytų, kad teisės į greitą procesą (tarp jų ir baudžiamąjį) tarptautinės ir nacionalinės garantijos turėtų sąlygoti menką šios problemos paplitimą, tačiau gausi Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir Teismas) praktika Lietuvos bylose dėl baudžiamojo proceso trukmės liudija ką kitą. Baudžiamojo proceso trukmės klausimą Teismas nagrinėjo 13 bylų (pareiškimų). Konvencijos 6 straipsnio pažeidimas buvo konstatuotas 8 bylose.³ Taikus susitarimas sudarytas 1 byloje.⁴ Žinoma, buvo ir tokių bylų, kuriose pareiškėjų skundai dėl tariamai per ilgos baudžiamojo proceso trukmės buvo atmesti kaip aiškiai nepagrįsti.⁵

¹ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016.

² *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

³ *Grauslys v. Lithuania*, no. 36743/97, judgement of 10 October 2000; *Slezevičius v. Lithuania*, no. 55479/00, judgement of 13 November 2000; *Meilus v. Lithuania*, no. 53161/99, judgement of 6 November 2003; *Girdauskas v. Lithuania*, no. 70661/01, judgement of 11 December 2003; *Kuvikas v. Lithuania*, no. 21837/02, judgement of 27 June 2006; *Simonavičius v. Lithuania*, no. 37415/02, judgement of 27 June 2006; *Jakumas v. Lithuania*, no. 6924/02, judgement of 18 July 2006; *Norkunas v. Lithuania*, no. 302/05, judgement of 20 January 2009.

⁴ *Gadliauskas v. Lithuania*, no. 62741/00, judgment of 27 May 2004.

⁵ *Krempovskij v. Lithuania*, no. 37193/97, decision of 20 April 1999; *Sipavicius v. Lithuania*, no. 49093/99, decision of 28 November 2000; *Jankauskas v. Lithuania*, no. 59304/00, decision of 16 December 2003; *Sciukina v. Lithuania*, no. 19251/02, decision of 5 December 2006; *Simonavičius v. Lithuania*, no. 37415/02, judgement of 27 June 2006 (dėl antrojo baudžiamojo proceso prieš pareiškėją trukmės).

Pernelyg ilga proceso trukmė yra viena pagrindinių problemų, su kuria nuolat susiduria ir daugelis Europos valstybių⁶, o tai sąlygoja, kad bylų dėl proceso trukmės lyginamoji dalis visoje Teismo praktikoje yra didžiausia.⁷ Tad kyla klausimas, kaip veikti šią situaciją? Žinoma, idealiausia, kad nacionaliniu lygmeniu ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teismai, advokatai bei ekspertai tinkamai bendradarbiaudami imtųsi visų priemonių, kad procesiniais įstatymais kaltinamajam garantuota teisė būtų užtikrinta. Tačiau, greičiausiai vien dėl žmoniškojo faktoriaus, tai ir liks tik siekiamybė. Todėl kyla klausimas, ar nacionaliniai teismai, o ypač tie, kurie kaip valstybės institucija konkrečioje byloje taria paskutinį žodį, turi galimybę sumažinti bylų prieš konkrečią valstybę (mūsų atveju prieš Lietuvos Respubliką) skaičių arba, kitaip tariant, amortizuoti dėl per ilgo proceso susidariusią situaciją? Atsakymas į šį klausimą gali būti ir turi būti teigiamas. Kita vertus, norint tinkamai nacionaliniu lygmeniu atlikti cerberio vaidmenį, reikia teisingai suvokti asmens teisę į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką ir sugebėti vertinti proceso trukmės priimtinumą. Šiuo aspektu vertinga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika bylose dėl proceso trukmės, nes Teismas atsižvelgia į tai, ar vertinant proceso trukmę nacionaliniai teismai tinkamai taikė Teismo praktikoje suformuluotus kriterijus.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti teisės į greitą baudžiamąjį procesą esmę, baudžiamojo proceso trukmės priimtimumo kriterijus bei teisinės gynybos priemones dėl pernelyg ilgų baudžiamojo proceso trukmės.

Rašant straipsnį taikyti loginis, lyginamasis, istorinis ir sisteminės analizės metodai.

1. Teisės į greitą baudžiamąjį procesą esmė ir proceso trukmės vertinimo kriterijai

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinus įpareigojimą išnagrinėti bylą per įmanomai trumpiausią laiką, siekiama apsaugoti proceso šalis nuo proceso vilkinimo ir taip užtikrinti teisingumo įvykdymą. Šiuo klausimu pasisakęs Europos Tarybos Ministrų Komitetas nurodė, kad pernelyg ilgi delsimai vykdan-

⁶ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). A new objective for judicial systems: the processing of each case within an optimum and foreseeable timeframe. Framework Programme. Strasbourg, 13 September 2005. CEPEJ. (2004). 19 REV 2, § 4. Baudžiamojo proceso trukmės problemos nėra tik Monake.

⁷ Short guide to the European Convention on Human Rights. Donna Gomien. Council of Europe Publishing, 3rd edition, May 2005. 58 p.

teisingumą kelia didelį pavojų teisės viršenybės principui.⁸ Ir tai natūralu, nes ilgai gali būti kenkiama teisėtiems interesams, kyla įrodymų išnykimo pavojus, susiklosto palanki situacija įvairiems piktnaudžiavimams procesu, didėja proceso išlaidos ir kt. Įvertinus vien šiuos aspektus, galima teigti, kad „įmanomai trumpiausio laiko“ reikalavimo tikslas – garantuoti, kad asmens, dėl kurio vyksta procesas, netikrumo dėl savo teisių ir pareigų būseną būtų kuo įmanoma greičiau išspręsta atitinkamu ikiteisminio tyrimo, prokuratūros ar teismo sprendimu. Tai atitinka tiek paties asmens, tiek bendrąjį teisinio tikrumo interesą.⁹

Neabejotina, kad tikslas apsaugoti asmenį nuo pernelyg ilgai trunkančio netikrumo dėl savo likimo ypač svarbus baudžiamajame procese, kuriame sprendžiamas pareikšto kaltinimo klausimas. Kita vertus, gali būti ir tokių atvejų, kai baudžiamajame procese sprendžiamas ne tik asmeniui pareikšto kaltinimo klausimas, bet ir asmenų, kurie dėl nusikalstamos veikos patyrė žalos, civilinių teisių klausimas. Pažymėtina, kad sprendžiant klausimą, ar tokiam baudžiamajam proceso dalyviui taikoma Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, reikia vadovautis Teismo suformuluotais principais dėl civilinio pobūdžio teisių ir pareigų. Šiuo atveju svarbu tai, ar kvestionuojamo proceso baigtis yra lemiamą atitinkamai „civilinei teisei“.¹⁰ Pavyzdžiui, Teismas yra nusprendęs, kad privataus kaltinimo procesas dėl šmeižto, kur nukentėjęs nebuvo pareiškęs civilinio ieškinio ir nebuvo kreipęsis dėl žalos atlyginimo civilinio proceso tvarka, buvo lemiamas pareiškėjo civilinei teisei į gerą reputaciją.¹¹

Nepaisant to, kad kiekvienas asmuo turi teisę į greitą procesą, vis dėlto būtina akcentuoti, kad bet koks procesas, norint, kad jis baigtųsi teisingo sprendimo priėmimu, reikalauja atitinkamo laiko. Kitaip tariant, kiekvienoje byloje susiduriame su dviem konkuruojančiais interesais: asmens teise į greitą procesą ir poreikiu priimti teisingą sprendimą, kuris neįmanomas be visapusiško ir objektyvaus bylos duomenų ištyrimo ir (ar) išnagrinėjimo.

Ieškant pusiausvyros tarp šių interesų, reikia turėti omenyje, kad asmens teisė į greitą procesą yra tik teisės į teisingą teismą dalis, kurios visapusiškas,

⁸ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case-Law. This report has been adopted by the CEPEJ at its 8th plenary meeting (Strasbourg, 6 - 8 December 2006). 7 p.

⁹ The right to a fair trial. A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights. Nuala Mole and Catharina Harby (2001, updated 2006). Human rights handbooks. Practical guides to the implementation of the European Convention on Human Rights. No. 3. 25 p.

¹⁰ *Kuśmerek v. Poland*, no. 39271/98, judgement of 21 September 2004.

¹¹ Ten pat.

o ne vien tik minėtu aspektu užtikrinimas suponuoja tikro, o ne tariamo teisingumo įvykdymą byloje. Dėl šios priežasties galima pateisinti ilgesnį, bet teisingesnį procesą.¹² Tačiau tikro teisingumo paieška negali būti savitikslių, o kad taip neatsitiktų, Teismo praktikoje suformuluoti proceso trukmės priimtino kriterijai.

Pagal Teismo praktiką, proceso trukmės priimtino kriterijai yra: bylos sudėtingumas ir pareiškėjo bei valdžios institucijų elgesys organizuojant bylos procesą. Žinoma, vertinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes¹³ ir į sprendžiamų klausimų reikšmę pareiškėjui.¹⁴

Tęsiant toliau, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad Teismo praktikoje nėra nustatyta jokių bendrų terminų konkrečioms baudžiamojo proceso stadijoms arba visam procesui, tačiau Teismo praktikos analizė rodo, jog iš esmės egzistuoja tam tikri laiko rėmai, kurie suteikia galimybę konkrečios bylos aplinkybių kontekste padaryti išvadą dėl to, kokią baudžiamojo proceso stadiją ar viso proceso trukmę Teismas laikys pateisinama, o kokią – viršijančią įmanomai trumpiausią laiką.

2. Vertinamo laikotarpio pradžia ir pabaiga

Prieš pradėdamas kalbėti apie konkrečių proceso trukmės priimtino kriterijų turinį, svarbu išsiaiškinti, koks vertinamas laikotarpis. Visų pirma, atkreiptinas dėmesys, kad dažniausiai, jei skundžiamas procesas prasidėjo anksčiau nei Konvencija įsigaliojo valstybei, Teismas vertina tik laikotarpį, patenkantį į jo jurisdikciją *ratione temporis* (Lietuvos Respublikos atžvilgiu nuo 1995 m. birželio 20 d.). Tačiau tam tikrais atvejais Teismas atsižvelgia ir į tai, kiek ilgai procesas tęsėsi iki Konvencijos įsigaliojimo.¹⁵

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra nustatęs, kad įmanomai trumpiausias laikas pradėdamas skaičiuoti nuo to momento, kai asmeniui pateikiamas kaltinimas. Svarbu tai, kad kaltinimo pateikimas turi būti suprantamas konvencijos prasme ir todėl nebūtinai sutampa su bylos atidavimu teismui. Įmanomai trumpiausias laikas gali būti pradėdamas skaičiuoti: nuo ikiteisminio tyrimo pradžios, nuo įtarimų pareiškimo, nuo sulaikymo, nuo kratos asmens namuose ar kitame jam priklausančiame objekte padarymo momento, nuo pirmosios

¹² Ten pat.

¹³ *Grauslys v. Lithuania*, no. 36743/97, judgement of 10 October 2000.

¹⁴ *Jablonski v. Poland*, no. 33492/96, judgement of 21 December 2000.

¹⁵ *Kuvikas v. Lithuania*, no. 21837/02, judgement of 27 June 2006.

apklausos datos ir kt.¹⁶ Visais atvejais turi būti konstatuota, kad konkretus procesinis veiksmas daro esminį poveikį asmens teisei padėčiai.¹⁷

Proceso atnaujinimo atveju vertinamas laikotarpis skaičiuojamas nuo jo atnaujinimo datos,¹⁸ o tada, kada asmens atžvilgiu iš pradžių atliekamos procedūros ne pagal procesinius įstatymus (pvz., įmonės veiklos patikrinimas), įmanomai trumpiausias laikas pradedamas skaičiuoti nuo baudžiamojo proceso pradžios.¹⁹ Tuo atveju, kai baudžiamajame procese sprendžiamas asmens civilinių teisių klausimas, proceso trukmės pradžia yra to asmens tinkamo įstojimo į procesą diena.²⁰ Kalbant asmens civilinių teisių klausimu, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad jei asmuo savo pažeistas teises ieškinio pagrindu gali ginti tiek baudžiamajame teisme, tiek civiliniame teisme, ir pasirenka pirmąjį, valstybė privalo tinkamai užtikrinti jo teisę į greitą procesą net ir tuo atveju, jei pasirinkus civilinį procesą jos būtų užtikrintos greičiau.²¹ Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad jei asmens civilinių teisių klausimas neišsprendžiamas, pavyzdžiui, dėl to, kad suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis, gali būti konstatuotas ne teisės į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką, bet bendresnio pobūdžio teisės – kreiptis į teismą – pažeidimas.²²

¹⁶ *Eckle v. Germany*, no. 8130/78, judgement of 15 July 1982; *Slezevičius v. Lithuania*, no. 55479/00, judgement of 13 November 2000; *Lopez Sole y Martin de Vargas c. Espagne*, no. 61133/00, arrêt du 28 octobre 2003; *Stratégies et Communications et Dumoulin c. Belgique*, no. 37370/97, arrêt du 15 juillet 2002; *Nuvoli c. Italie*, no. 41424/98, arrêt du 16 mai 2002; *Martins et Garcia Alves c. Portugal*, no. 37528/97, arrêt du 16 novembre 2000.

¹⁷ Pavyzdžiui, byloje *Etcheveste ir Bidart prieš Prancūziją* Teismas pasisakė, kad priėmus sprendimą dėl pareiškėjų sulaikymo, jie kelis metus slapstėsi ir pirmą kartą apie dėl jų padarytos veikos pradėtą baudžiamąjį persekiojimą sužinojo perdavus bylą nagrinėsiančiam teismui. Priimant sprendimus dėl pareiškėjų sulaikymo, jų buvimo vieta iš esmės nebuvo žinoma, todėl pradėtas procesas neturėjo tiesioginio poveikio pareiškėjams (*Etcheveste et Bidart c. France*, no. 44797/98 et 44798/98, arrêt du 21 mars 2002). Kita vertus, tai, kad asmuo tiesiogiai nedalyvauja procese, nereiškia kad procesas jo neveikia. Pavyzdžiui, byloje *Philippe Bertin-Mourot prieš Prancūziją* Teismas nusprendė, kad nors proceso pradžioje pareiškėjo nebuvo šalyje, ir nėra tikslių duomenų apie tai, kada jam buvo oficialiai pranešta apie vykdomą tyrimą, tai dar nereiškia, kad procesas nedarė poveikio jo situacijai, nes pradėjus tyrimą, jį procese atstovavo advokatas. Be to, pareiškėjas buvo susisiekęs su ikiteisminio tyrimo teisėju. Tai, kad procesas darė jam poveikį, patvirtino ir procesinės priemonės, kurių ėmėsi kompetentingos institucijos (*Philippe Bertin-Mourot c. France*, no. 36343/97, arrêt du 2 août 2000).

¹⁸ *Hans-Peter Löffler v. Austria*, no. 30546/96, judgement of 3 October 2000.

¹⁹ *I.J.L. and Others v. the United Kingdom*, nos. 29522/95, 30056/96 and 30574/96, judgement of 19 September 2000.

²⁰ *Dachar c. France*, no. 42338/98, arrêt du 10 octobre 2000.

²¹ *Anagnostopoulos c. Grèce*, no. 54589/00, arrêt du 3 avril 2003.

²² Ten pat.

Įprasta, kad vertinamo laikotarpio pabaiga yra galutinio sprendimo dėl pareikšto kaltinimo priėmimo momentas. Tai gali būti nuteisimas arba išteisinimas teismo sprendimu, dėl kurio negali būti paduodamas skundas, prokuroro sprendimas nutraukti procesą arba teismo sprendimas nutraukti procesą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties ir kt. Visais atvejais vertinimo objektu yra tik oficialaus sprendimo priėmimo data. Kol sprendimas nepriimtas, manoma, kad asmuo laukia bylos išsprendimo. Kita vertus, baudžiamasis procesas gali būti pripažintas neatitinkančiu įmanomai trumpiausio laiko reikalavimo nepriklausomai nuo to, kokioje procesinėje stadijoje yra byla skundo Teismui padavimo arba jo nagrinėjimo metu, taip pat nepriklausomai nuo to, ar bylos procesas yra pasibaigęs. Štai byloje *Graušlys prieš Lietuvą* ir *Šleževičius prieš Lietuvą*, teismas atitinkamai konstatavo, kad baudžiamosios bylos procesas yra per ilgas, kai byla dar buvo pirmą kartą nagrinėjama pirmosios instancijos teismuose arba faktiškai net nepradėta nagrinėti.

Tuomet, kai yra kitų procesų, kurie iš esmės susijusių su svarstomu baudžiamuoju procesu, jų trukmė įskaičiuojama į vertinamą laikotarpį tada, kai valstybė gali būti laikoma atsakinga dėl šių procesų trukmės. Pavyzdžiui, į vertinamą laikotarpį įskaičiuojamas procesas Konstituciniame Teisme, jei jo sprendimas gali turėti įtakos pagrindinės bylos baigčiai. Kita vertus, laikotarpis, dėl nacionalinio teismo kreipimosi į Europos Bendrijų Teisingumo Teismą (autorius pastaba – nuo 2009 m. gruodžio 1 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas) dėl prejudicinio sprendimo, į vertinamą laikotarpį neįskaičiuojamas, nes anot teismo, jei būtų kitaip, tai nepalankiai paveiktų Europos Bendrijos (autorius pastaba – nuo 2009 m. gruodžio 01 d. Europos Sąjunga) teisėje įtvirtintą prejudicinio sprendimo sistemą.²³

3. Proceso trukmės priimtino kriterijai

Bylos sudėtingumas

Iš esmės galima būtų daryti prielaidą, kad kuo sudėtingesnė byla, tuo ilgesnė proceso trukmė bus pateisinta. Iš esmės taip ir yra, tačiau tai nereiškia, kad esant sudėtingai bylai, ją galima tirti ir nagrinėti kiek panorėjus, o faktiškai iki sueis apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas.

Teismas dažnai atsižvelgia į bylos sudėtingumą, tačiau nepaisant to, įvertinęs proceso trukmę ir nustatydamas nepateisinamus valstybės delsimus,

²³ *Koua Poirrez v. France*, no. 40892/98, judgment of 30 September 2003; *Pafitis and others v. Greece*, no. 20323/92, judgment of 26 February 1998.

pripažįsta įmanomai trumpiausio laiko reikalavimo pažeidimą. Tokie yra daugelio bylų prieš Lietuvą aspektai. Kita vertus, yra ir tokių atvejų, kai baudžiamųjų bylų dėl sukčiavimo apimtis ir sudėtingumas gali patesinti ilgą procesą.²⁴ Tačiau tokia išvada daroma tik tuo atveju, kai netinkamai organizuojant procesą jis nevilkinamas.

Vertinant bylos sudėtingumą, reikšmingi visi jos aspektai. Sudėtingumas gali būti susijęs tiek su fakto, tiek su teisės klausimais.²⁵ Teismas be kita ko atsižvelgia į nusikalstamų veikų pobūdį, tariamai padarytų nusikalstamų veikų skaičių, kaltinamųjų skaičių, įrodymų kiekį bei jų rinkimo sudėtingumą. Kalbant apie teisinius bylos aspektus, reikšmingi gali būti teisės aktų pakeitimai, turintys reikšmės vertinamam procesui, šalies politinės ir (ar) ekonominės sistemos reformos, kelių procesų tarpusavio sąryšis, kelių bylų sujungimas, išylančių teisės klausimų sudėtingumas ir kt.

Nors negalima kategoriškai teigti, kad baudžiamajame procese tiriamų veikų pobūdis visuomet sąlygoja bylos sudėtingumą, kai kurių kategorijų bylos paprastai laikomos sudėtingomis. Pavyzdžiui, Teismas yra konstatavęs, kad sudėtingomis laikytinos finansinės bylos, sukčiavimai²⁶, nusikaltimai, susiję su teroristinių organizacijų veikla,²⁷ nusikalstamos veikos, susijusios su nacionaliniu saugumu,²⁸ nusikalstamos veikos aplinkai.²⁹ Neabejotina, kad šis sąrašas yra tik pavyzdinis. Juolab, nurodytų kategorijų bylose viską lemia nagrinėjama ir kitus priimtino kriterijų apsprendžiančios bylos aplinkybės.

Nusikalstamų veikų skaičius taip pat yra vienas iš sudėtingos bylos požymių. Bylos sudėtingumui konstatuoti iš esmės nereikia kokio nors neįprasto veikų skaičiaus. Tai gali būti ir keleta ar keliolika nusikalstamų veikų (pvz., 8 nusikalstamos veikos byloje *Simonavičius prieš Lietuvą*) ir keli šimtai epizodų (pvz., 607 teroristinės veiklos epizodai byloje *Mitap ir Müftüoğlu prieš Turkiją*³⁰). Tačiau net ir tokiais atvejais tam tikri laiko rėmai egzistuoja. Byloje *Mitap ir Müftüoğlu prieš Turkiją* Teismas pripažino, kad byla sudėtinga, bet nemanė,

²⁴ *Wejrup v. Denmark*, no. 49126/99, decision of 7 March 2002. Šioje byloje skundžiamo baudžiamojamojo proceso trukmė buvo septyneri metai ir dešimt mėnesių, per kuriuos atliktas ikiteisminis tyrimas, byla išnagrinėta pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose, o pareiškėjo prašymas dėl leidimo paduoti kasacinį skundą atmestas.

²⁵ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case-Law. This report has been adopted by the CEPEJ at its 8th plenary meeting (Strasbourg, 6 - 8 December 2006). 12 p.

²⁶ *von Hoffen v. Liechtenstein*, no. 5010/04, judgement of 27 July 2006.

²⁷ *Akçakale c. Turquie*, no 59759/00, arrêt du 25 mai 2004.

²⁸ *Dobbetin v. France*, no. 13089/8725, judgement of 25 February 1993.

²⁹ *Metzger c. Allemagne*, no. 37591/9731, arrêt du 31 mai 2001.

³⁰ *Mitap and Müftüoğlu v. Turkey*, no. 15530/89 and 15531/89, judgement of 25 March 1996.

kad tai pateisino daugiau kaip šešerių metų trukmės procesą aukščiausios instancijos teisme, ypač atsižvelgiant į tai, kad procesas pirmojoje instancijoje tęsėsi apie aštuonerius su puse metų. Kitaip tariant, nepateisinamu buvo pripažintas daugiau nei 14 metų trukęs baudžiamasis procesas.

Kelių kaltinamųjų byloje buvimas paprastai yra pagrindas pripažinti, kad byla yra daugiau ar mažiau sudėtinga. Kita vertus, tam tikrais atvejais, kai būtina išvengti proceso vilkinimo, gali atsirasti ir kompetentingų institucijų pareiga išskirti baudžiamąsias bylas, jeigu tą leidžia padaryti teisingumo vykdymo interesai.

Bylos sudėtingumą gali lemti ir didelė būtinų iširti duomenų apimtis, taip pat jų buvimas užsienio valstybėse. Duomenų buvimas užsienio valstybėse dažniausiai suponuoja tarptautinio teisinio bendradarbiavimo būtinybę. Tačiau, ar ši aplinkybė gali pateisinti ilgesnį procesą, priklauso nuo kompetentingų institucijų elgesio sprendžiant su šiuo aspektu susijusias problemas.

Byloje *Van Pelt prieš Prancūziją*³¹ Teismas vertino aštuonerių metų, aštuonių mėnesių ir 20 dienų trukmės baudžiamąjį procesą dėl tarptautinės prekybos narkotinėms medžiagomis. Šioje byloje ikiteisminis tyrimas vyko beveik trejus metus, o teisminis bylos nagrinėjimas – beveik šešerius. Procesas buvo susijęs tiek su grupės asmenų, kurie gyveno skirtingose valstybėse, tiek su fiktyvių įmonių, registruotų įvairiose valstybėse veikla. Šios bylos sudėtingumą lėmė kaltinamų asmenų skaičius ir prekybos narkotinėmis medžiagomis tarptautinis pobūdis. Ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjui *inter alia* teko išduoti daug pavedimų, kuriuos vykdyti reikėjo tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Vertindamas šiuos bei kitus bylos faktus, Teismas konstatavo, kad, atsižvelgiant į bylos sudėtingumą, tiek bylos ikiteisminio tyrimo metu, tiek nagrinėjant bylą teismuose nebuvo pernelyg ilgo delsimo, priskirtino valstybės kompetentingoms institucijoms, todėl įmanomai trumpiausias laikas nebuvo viršytas.

Kita vertus, net ir esant tarptautiniam bylos aspektui, gali būti konstatuojami objektyvūs delsimai, kuriuos suponuoja ne kas kita, o teisinės pagalbos sistemos ypatumai. Kitaip tariant, esant tarptautiniam bylos aspektui, bylos tyrimą vykdanči valstybė gali būti susaistyta kitos valstybės bendradarbiavimo tempais. Tokie delsimai laikytini neišvengiamais.³²

Įrodymų gausa arba jų stoka taip pat turi įtakos bylos sudėtingumui. Vertinant tokią bylą, kurioje gausu įrodymų (pvz., kelios dešimtys ar net keli šimtai liudytojų, daug kaltinamųjų) vis dėlto, ne visada daroma išvada, kad

³¹ *Van Pelt c. France*, no. 31070/96, arrêt du 23 mai 2000.

³² *Sari c. Turquie et Danemark*, no. 21889/93, arrêt du 8 novembre 2001.

laikytasi reikalavimo bylą išnagrinėti per įmanomai trumpiausią laiką. Tokios Teismo išvados priežastis – nustatyti reikšmingi valstybės institucijų delsimai.³³ Valstybės institucijų delsimai įmanomai trumpiausio laiko reikalavimo pažeidimą gali lemti ir tada, kai byloje yra didelis kaltinamųjų skaičius, jų daromų pažeidimų laikotarpis, sudėtingi teisės klausimai, didelės apimties nuosprendžiai ir kt.³⁴

Bylos sudėtingumas įrodymų stokos aspektu gali būti pripažįstamas dėl to, kad byloje nėra liudytojų, įtariamieji kaltina vienas kitą, yra pagrįsti įtarimai, kad tirama veika turi sąsajas su kitomis vienam iš bendrininkų inkriminuojamomis veikomis ir pan.³⁵ Tokiais atvejais Teismas (kaip ir kiekvieną kartą) vertina visumą, tačiau svarbu ir tai, kad galutinė išvada daroma įvertinant ir tai, ar konkretus procesas atitinka Konvencijos 6 straipsnio bendresnį – tinkamo teisingumo vykdymo principą. Būtent tai konkrečioje byloje gali lemti, kad valstybės institucijų elgesys pripažįstamas kaip atitinkantis teisingą pusiausvyrą, kuri turi būti nustatyta ne tik proceso trukmės, bet ir kitais šio principo aspektais.

Įtariamojo ar kaltinamojo elgesys

Pažymėtina, kad įtariamojo ar kaltinamojo elgesys gali nulemti pažeidimo nebuvimą net ir esant akivaizdžiai ilgai proceso trukmei. Tačiau tokia išvada daroma tik tada, kai nenustatomi arba nustatomi nežymūs valstybės institucijų delsimai.

Nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamas asmuo neturi pareigos bendradarbiauti su valstybės institucijomis ir padėti joms greitinti baudžiamosios bylos procesą, jam taip pat negali būti priekaištaujama dėl to, kad jis naudojosi nacionalinėje teisėje numatytais teisinės gynybos priemonėmis. Be to, vertinant šių asmenų elgesį, svarbią reikšmę turi ir jų gynėjų elgesys. Kitaip tariant, jei procesinius delsimus didžiąja dalimi lėmė įtariamojo, kaltinamojo ar jų gynėjų elgesys, valstybė neatsako už ilgą proceso trukmę.

Vertindamas proceso trukmę Teismas visada minusuoja laikotarpius, kuriais pareiškėjas slapstosi arba kitaip tariant, vengia teisingumo.³⁶ Teismas yra pasisakęs, kad pareiga atvykti į teismą yra esminis teismo proceso elementas, išskyrus *force majeure* atvejus arba atvejus, kai yra neatvykimą pateisinančių

³³ *Marszał v. Poland*, no. 63391/00, judgement of 14 September 2004.

³⁴ *Schweighofer and Others v. Austria*, nos. 35673/97, 35674/97, 36082/97 and 37579/97, judgement of 9 October 2001.

³⁵ *Boddaert v. Belgium*, no. 12919/87, judgement of 12 October 1992.

³⁶ *Sari c. Turquie et Danemark*, no 21889/93, arrêt du 8 novembre 2001.

priežasčių (pvz., liga).³⁷ Jei šių aplinkybių nėra, tai būtų keista, kad įtariamasis arba kaltinamasis gautų naudos dėl savo sprendimo vengti teisingumo, juolab, kad tokiu atveju gali būti susiduriama su proceso tarptautiniu pobūdžiu. O tai taip pat daro įtaką bylos sudėtingumui.

Nepaisant to, kad įtariamieji ar kaltinamieji neturi pareigos spartinti procesą, vis dėlto jie turi visuomet, kai su jais atliekami tam tikri proceso veiksmai, elgtis stropiai, t. y. susilaikyti nuo bet kokių delsimų.³⁸ Įtariamojo ar kaltinamojo netinkamas elgesys gali būti konstatuotas, jei jis nuolat nutraukia sutartis su savo advokatais, nepagarbiai elgiasi su teisėjais, dėl ko procesas vyksta su pertraukomis.³⁹ Įtaką proceso trukmei turi ir tokie su įtariamuoju ar kaltinamuoju susiję dalykai kaip liga, dažnas teisėjų nušalinimas, gynėjų, susitarus su kaltinamaisiais, atsisakymas vykdyti savo pareigas, nesutikimas su valstybės skiriamo gynėjo kandidatūra, nepagrįsti skundai dėl gynėjo kompetencijos stokos ir kt.

Kitaip tariant, atsižvelgiant į Teismo praktikoje įtvirtintą atsakomybės padalijimo principą, vertinant tai, kad įtariamasis ar kaltinamasis proceso metu tam tikromis priemonėmis naudojosi nesaikingai ar net piktnaudžiaudamas, galima padaryti išvadą, kad asmens elgesys ir sąlygojo ilgą proceso trukmę. Kita vertus, išvada, kad pareiškėjas prisidėjo prie ilgos proceso trukmės gali būti padaryta ir tada, kai piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis nenustatomas, tačiau įtariamojo ar kaltinamojo elgesys (pvz., nuolatinis skundų padavimas) leidžia teigti, jog jis nesiekė, kad procesas būtų greitai pabaigtas.⁴⁰

Įtariamasis ar kaltinamasis savo procesines teises turi realizuoti tinkamu procesiniu momentu. Jeigu jie prisidėjo prie proceso ilginimo tuo, kad, be kita ko, pateikė daug pasiūlymų dėl naujų įrodymų surinkimo laikotarpiu nuo kaltinamojo akto surašymo ir pirmojo pirmosios instancijos teismo posėdžio, nors tyrimo pabaigoje aiškiai pareiškė, kad neturi jokių prašymų šiuo aspektu, tai jie ir kalti dėl ilgos proceso trukmės.⁴¹

Proceso trukmės vertinimui turi ir tokios situacijos, kai valstybės institucijų procesiniai veiksmai priklauso nuo asmens, o jis savo teises įgyvendina nors ir nepažeisdamas procesinių terminų, bet ilgesnį laiką delsdamas termino ribose. Šis delsimas valstybės institucijoms nepriskirtinas.⁴²

³⁷ Sveikatos būklė laikoma objektyviu faktoriumi, už kurį negali atsakyti valstybės institucijos, tik tada, kai dėl pareiškėjo negalėjimo dalyvauti procese negali būti užtikrinamas proceso vyksmas.

³⁸ *Union Alimentaria Sanders SA v. Spain*, no. 11681/85, judgment of 7 July 1989.

³⁹ *Absandze c. la Géorgie*, no 57861/00, décision du 15 octobre 2002.

⁴⁰ *Salapa v. Poland*, no. 35489/97, judgment of 19 December 2002.

⁴¹ *Punzelt v. the Czech Republic*, no. 31315/96, judgment of 25 April 2000.

⁴² *Angel Angelov v. Bulgaria*, no. 51343/99, judgment of 15 February 2007.

Teismo praktikoje yra atvejų, kai labai sudėtinga įvertinti, ar konkretaus įtariamojo ar kaltinamojo elgesys laikytinas nepateisinamu. Tai toks elgesys, kuris pavojingas ir žalingas pačiam asmeniui (pvz., bado streikas, savęs žalojimai dėl įtariamajam ar kaltinamajam taikomo suėmimo neteisėtumo). Vertindamas tokius atvejus, Teismas pabrėžė, kad nacionaliniai teismai vis dėlto turėjo pareigą operatyviai vykdyti teisingumą. Kadangi asmuo buvo suimtas, jo byloje iš teismų reikalaujama ypatingo dėmesingumo, todėl jie buvo atsakingi už teismo proceso organizavimą ir sprendė, ar besitęsiantis asmens suėmimas buvo būtinas tinkamai proceso eigai užtikrinti. Teismo nuomone, jei teismų sprendimai dėl pareiškėjo suėmimo pratęsimo priimami nepaisant to, kad suėmimas nebebuvo tikslingas siekiant užtikrinti nenutrūkstamą proceso eigą, tai šis delsimas priskirtinas valstybei.⁴³

Nepaisant to, kad įtariamasis ar kaltinamasis neprivalo imtis proceso spartą užtikrinančių priemonių, jo elgesys organizuojant procesą yra svarbus. Teismo nuomone, pareiškėjai, jei jie tam neprieštaravo, atsakingais už bet kokius jų atstovų sukeltus delsimus.⁴⁴

Pažymėtina, kad netinkamas įtariamojo, kaltinamojo ar jų gynėjų elgesys neturi būti vertinamas izoliuotai nuo kitų bylos aplinkybių, o būtent – valstybės institucijų sukeltų delsimų trukmę bei bendrą proceso trukmę. Tik šių aplinkybių visuma gali leisti padaryti galutinę išvadą dėl proceso trukmės.

Valstybės institucijų elgesys

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis įpareigoja kiekvieną valstybę savo teismines sistemas organizuoti taip, kad *inter alia* baudžiamojo proceso eigą atitiktų įmanomai trumpiausio laiko reikalavimą. Jeigu tai įgyvendinti nepavyksta, tai valstybė atsako už bet kokius reikšmingus delsimus. Svarbu tai, kad Teismui nepriimtini jokie atsikirtimai dėl per ilgo baudžiamojo proceso, kurį nulemia pernelyg didelis teismų darbo krūvis, personalo stoka, perėjimu prie demokratinės politinės sistemos bei rinkos ekonomikos ir kt.⁴⁵

Kita vertus, laikinas bylų susikaupimas dėl ypatingų aplinkybių (pvz., streikai, sprogdinimai, susidūrimai su policija, šimtai sulaikytų ir 1200 kaltinimų, 459 baudžiamieji procesai, dalies procesų pardavimas kitų miestų teismams) nesukelia valstybės atsakomybės, jeigu ji operatyviai imasi priemonių tokiai

⁴³ *Jabłoński v. Poland*, no. 33492/96, judgement of 21 December 2000.

⁴⁴ *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark*, no. 49017/99, judgement of 17 December 2004.

⁴⁵ The right to a fair trial. A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights. Nuala Mole and Catharina Harby (2001, updated 2006). Human rights handbooks. Practical guides to the implementation of the European Convention on Human Rights Handbook, No. 3. 28 p.

situacijai spręsti.⁴⁶ Tačiau net ir esant ypatingoms aplinkybėms, Teismas konstatuoja Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą, jei nustatomi nepateisinami procesiniai delsimai iš valstybės pusės.

Taigi, atitinkamos valstybės institucijos turi pareigą daryti viską, kad procesas vyktų be delsimų, išskyrus atvejus, kai delsimų priežastis – įtariamasis ar kaltinamasis. Valstybei priskirtini tokie delsimai, kai tam tikru laiku neatliekami jokie procesiniai veiksmai arba tam tikro veiksmo trukmė laikytina pernelyg ilga. Nepateisinami procesiniai delsimai yra ir tada, kada dėl netinkamo procesinių veiksmų atlikimo juos tenka atlikti iš naujo. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad atitinkamoje byloje procesinio delsimų trukmė nebūtinai turi būti itin ilga. Svarbesnę reikšmę turi tai, kad atitinkamas delsimas yra nepagrįstas bei tai, kad dėl to užsitęsia visas procesas. Sunkiausia procesinio delsimų forma – ilgesnį laiką neatlikimas jokių proceso veiksmų.

Visus veiksmus, kurie dažniausiai lemia valstybei priskiriamus delsimus sunku pateikti sąrašo principu, tačiau reikšmingiausių jų, vis dėlto galima pagnrinėti plačiau.

Tinkamas proceso apimties nustatymas yra vienas iš svarbių veiksmų, lemiančių greitesnę ar lėtesnę proceso eigą. Neabejotina, kad kelių baudžiamųjų bylų sujungimas ir nagrinėjimas viename procese dažnai jį padaro sudėtingesniu. Tai gali būti daroma teisingumo vykdymo sumetimais, tačiau šis aspektas negali būti savitikslis. Visais atvejais turi būti ieškoma pusiausvyros tarp teisingumo vykdymo būtinumo ir proceso operatyvumo. Ieškant dviejų minėtų aspektų pusiausvyros, valstybė turi tinkamai spręsti bylų išskyrimo ir sujungimo klausimus. Būtinybė tai daryti gali kilti tiek ikiteisminiame tyrime, tiek ir teismo nagrinėjimo metu.

Neabejotina, kad dažniausiai procesą galima paspartinti bylas išskiriant. Šis poreikis gali kilti tada, kai yra daug kaltinamųjų.⁴⁷ Tačiau ši būtinybė gali kilti ir dėl kitų priežasčių, pavyzdžiui, dėl įtariamųjų ar kaltinamųjų slapstymosi,⁴⁸ dėl kitų kaltinamųjų ligos.⁴⁹

⁴⁶ *Milasi v. Italy*, no. 10527/83, judgement of 25 June 1987; *Foti and others v. Italy*, nos. 7604/76; 7719/76; 7781/77; 7913/77, judgement of 10 December 1982.

⁴⁷ *Kiper v. Turkey*, no. 44785/98, judgement of 23 May 2006.

⁴⁸ *Merit v. Ukraine*, no. 66561/01, judgement of 30 March 2004.

⁴⁹ *G. K. v. Poland*, no. 38816/97, judgment of 20 January 2004. Pastarojoje byloje dėl nacionalinių institucijų elgesio Teismas pažymėjo, kad procese nebuvo žymesnių delsimų, išskyrus apie vienerių metų ir aštuonių mėnesių laikotarpį tarp kaltinamojo akto surašymo ir pirmosios instancijos teismo posėdžio dienos. Tačiau šis delsimas susidarė dėl besikartojančio trijų paleistų pareiškėjo bendrininkų neatvykimo į teismą. 12 paskirtų teismo posėdžių buvo atidėta dėl jų prašymų, motyvuojamų sveikatos problemomis. Susidarius tokiais padėčiais, pirmosios instancijos teismas negali būti laikomas atsakingu už minėtų pradinį proceso užsitęsimą.

Kita vertus, teisingumas negali būti aukojamas proceso operatyvumo vardan. Tokia situacija, kai būtina sujungti baudžiamąsias bylas gali susidaryti net ir tada, kada dėl tarptautinio bylos aspekto, įtariamųjų, kaltinamųjų ar epizodų gausa. Štai byloje *Wejrup prieš Daniją* Teismas pritarė Vyriausybės argumentui, kad įrodymai dėl bendros pagrindinės bendrovės struktūros ir apskaitos tvarkos, taip pat įrodymai dėl konkrečių baudžiamajai bylai reikšmingų klausimų, buvo svarbūs nagrinėjant visų kaltinamųjų bylas. Tokiomis aplinkybėmis Teismas baudžiamųjų bylų sujungimą įvertino kaip tinkamą.⁵⁰

Pernelyg ilgo baudžiamajo proceso priežastimi dažnai tampa laikas, sugaištamasis tiriant ir nagrinėjant bylą. Štai byloje *Schumacher prieš Liuksemburgą*, Teismas *inter alia* atsižvelgė į tai, kad nacionalinis teismas nutraukė pareiškėjo baudžiamosios bylos procesą dėl iš prekybos narkotinėmis medžiagomis gautų pajamų išplovimo tuo pagrindu, jog per pastaruosius trejus metus byloje neatliktas joks procesinis veiksmas.⁵¹ Šioje byloje ikiteisminis tyrimas, kuris taip ir nebuvo baigtas, tęsėsi devynerius metus, o pareiškėjas žymių procesinių delsimų nesukėlė. Byloje *von Hoffen prieš Lichtenšteiną* baudžiamosios bylos procesas tęsėsi devynerius metus ir dešimt mėnesių. Per šį laiką vyko ikiteisminis tyrimas, byla išnagrinėta pirmosios instancijos, apeliaciniame ir kasaciniame teismuose, be to, Konstitucinis Teismas išnagrinėjo pareiškėjo konstitucinį skundą dėl Aukščiausiojo Teismo sprendimo. Šioje byloje Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad ikiteisminis tyrimas vyko daugiau kaip šešerius su puse metų. Teismui susidarė įspūdis, kad apie trejus metus byloje nebuvo atliekami jokie procesiniai veiksmai.⁵²

Nepateisinamos ilgo proceso pavyzdžiu gali būti ir byla *Vachev prieš Bulgariją*.⁵³ Šioje byloje Teismas nurodė, kad per visą vertinamąjį laikotarpį (penkerius metus ir daugiau kaip devynis mėnesius), procesas vis dar vyko ikiteisminio tyrimo stadijoje, o galiausiai buvo nutrauktas dėl kol kas Lietuvos BPK nenumatytos priežasties – kaltinimų pripažinimas dėl jiems pareiktų kaltinimų. Žinoma, šioje byloje buvo ir valstybės institucijų neveikimo laikotarpių.

Be to, šis teismas ėmėsi priemonių proceso progresui užtikrinti, ir pirmajame įvykusiame posėdyje išskyrė iš bendros bylos paleistų kaltinamųjų bylas, tad kaltinimai prieš pareiškėją toliau buvo nagrinėjami be jokių kliūčių. Tokiomis aplinkybėmis Teismas nusprendė, kad skundžiamame procese nebuvo nepagrįstų delsimų, ir įmanomai trumpiausio laiko reikavimas nepažeistas.

⁵⁰ *Wejrup v. Denmark*, no. 49126/99, decision of 7 March 2002.

⁵¹ *Schumacher c. Luxembourg*, no 63286/00, arrêt du 25 novembre 2003.

⁵² *von Hoffen v. Liechtenstein*, no. 5010/04, judgement of 27 July 2006.

⁵³ *Vachev v. Bulgaria*, no. 42987/98, judgement of 8 July 2004.

Kalbant apie baudžiamojo proceso laiko faktorių, kyla klausimas, ar galima nurodyti kokius nors standartinius proceso terminus, kuriems esant galima būtų daryti prielaidą, kad nebus konstatuotas nagrinėjamo Konvencijos 6 straipsnio reikalavimo pažeidimas? Atsakymas į šį klausimą turėtų būti neigiamas, nes teismas kiekvieną klausimą vertina individualiai. Kita vertus, galima pateikti orientacinius terminus, kuriems esant galima tikėtis teigiamo Teismo įvertinimo.

Teismo praktikos analizė rodo, kad pažeidimo nebuvimą Teismas dažniausiai konstatuoja bylose, kurių procesų trukmė yra trejų – penkerių metų trukmės procesai (turint omenyje ikiteisminį tyrimą, bylos procesą dviejų ar trijų instancijų teismuose). Kita vertus, ir tokia santykinai trumpa proceso trukmė negarantuoja įmanomai trumpiausio laiko reikalavimo laikymosi. Tuo tarpu, jei procesas trunka septynis, aštuonis metus ar dar ilgesnį laiką, tikimybė, kad bus konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas yra labai didelė. Žinoma, kad Teismas įmanomai trumpiausio laiko reikalavimo laikymąsi pripažįsta ir pakankamai ilguose procesuose. Tačiau tokį sprendimą Teismas daro tada, kai byla yra labai sudėtinga ir valstybės elgesiui negalima pareikšti jokie priekaišto. Atitinkamą išvadą Teismas daro ir tada, kai proceso trukmė yra apie dvejus metus. Jei procesas trunka žymiai ilgiau, Teismas taip pat gali būti palankus, tačiau tokiu atveju turi būti nustatomas netinkamas pareiškėjo elgesys ar nesąžiningumas.

Kalbant apie kitą faktorių – teismo proceso organizavimą – galima pasakyti, kad šiuo aspektu Teismas neigiamai pasisako dėl tokių trūkumų kaip: bylos nagrinėjimo atidėjimas dėl to, kad nedaromas bylos planas ir pagal jį neviečiami atitinkami proceso dalyviai, nepateisinamų pertraukų tarp teismo posėdžių darymas, aptarnaujančio personalo klaidos siunčiant kvietimus, teisėjų sveikatos būklės pokyčiai ir netinkamas ar pavėluotas reagavimas į juos ir kt.⁵⁴

Tuo tarpu organizaciniu požiūriu Teismas neturėjo pretenzijų byloje *Salapa prieš Lenkiją*.⁵⁵ Šioje sudėtingoje byloje Teismas nurodė, kad nors nuo bylos perdavimo pirmosios instancijos teismui nagrinėti iki pirmojo šio teismo posėdžio praėjo septyni mėnesiai, tačiau tuo laikotarpiu vyko aktyvi procesinė veikla, daugiausia susijusi su pareiškėjo prašymų paleisti jį iš suėmimo nagrinėjimu. Teismas taip pat pažymėjo, kad keliolika pirmosios instancijos teismo posėdžių buvo atidėta dėl kaltinamųjų arba liudytojų neatvykimo; posėdžiai byloje būdavo skiriami reguliariai, o atidedami dažniausiai dėl priežasčių, už kurias nacionalinis teismas neatsakingas. Teismas taip pat atkreipė dėmesį ir į

⁵⁴ *Ilijkov v. Bulgaria*, no. 33977/96, judgement of 26 July 2001.

⁵⁵ *Salapa v. Poland*, no. 35489/97, judgement of 19 December 2002.

tai, kad nacionalinis pirmosios instancijos teismas ėmėsi priemonių procesui paspartinti (dviejų besislapstančių kaltinamųjų byla atskirta nuo bendros bylos, atmesti daugelis nepagrįstų prašymų, įskaitant dėl proceso sustabdymo iki bus sulaukytas vienas kaltinamųjų).

Specifinė ir gan dažna ilgo proceso priežastis – nukentėjusiųjų, liudytojų ar kaltinamųjų neatvykimas. Teismas neigiamai vertina atvejus, kai neišnaudojama galimybė skirti nuobaudas tinkamai iškviestiems ir be pateisinamos priežasties neatvykusiems liudytojams. Tokia pati Teismo reakcija būna ir tuomet, kai nesiimama priemonių juos atvesdinti, o įtariamiesiems ir kaltinamiesiems skirti tokias procesines prievartos priemonės, kurios garantuotų jų dalyvavimą. Štai byloje *Kuśmierek prieš Lenkiją* Teismas pažymėjo, kad nacionalinės institucijos nesiėmė tinkamų priemonių siekiant užtikrinti kaltinamųjų ir liudytojų dalyvavimą teismo procese. Nepaisant to, kad nacionalinis teismas kaltinamiesiems skyrė policijos priežiūrą, o vėliau vienam iš kaltinamųjų skyrė suėmimą, šios priemonės buvo panaikintos, ir kaltinamieji toliau kliudė procesui. Teismo posėdžių dažnus atidėjimus lėmė ir liudytojų neatvykimas, tačiau nacionalinis teismas į tokį liudytojų elgesį reagavo tik du kartus skirdamas jiems baudas.⁵⁶

Tuomet, jei tam tikrų proceso dalyvių arba liudytojų dalyvavimas procese nėra lengvai užtikrinamas, nacionaliniam teismui tenka pasverti tinkamo bylos išnagrinėjimo ir proceso operatyvumo principus. Siekiant įvykdyti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies reikalavimus, tai turi būti daroma savalaikiai. Operatyvumo stokos pavyzdžiu gali būti byla *Kuvikas prieš Lietuvą*. Šioje byloje Teismas nurodė, kad kai kuriuos procesinius delsimus sukėlė pastangos užtikrinti užsienyje gyvenančių nukentėjusiųjų ir liudytojų dalyvavimą teismo procese. Nepaisant to, kad šie delsimai iš dalies gali būti priskiriami pareiškėjui (jis pageidavo, kad šie asmenys duotų parodymus teisme), vis dėlto, byla buvo išspręsta užsienyje gyvenantiems asmenims nedavus parodymų teisme. Taigi kilo klausimas, ar šis sprendimas negalėtų būti priimtas anksčiau.

Kitas proceso operatyvumo požiūriu probleminis momentas yra ekspertizės atlikimas. Delsimai, susiję su vieno ar daugiau ekspertų dalyvavimu procese, yra labai būdingi visiems procesams ir susiję su įvairiausiomis situacijomis: delsimas skiriant ekspertą; eksperto nesilaikymas nurodymų dėl atliktinos ekspertizės (pvz., atsakymas ne į visus klausimus); ekspertizės atlikimo terminų nesilaikymas (pvz., žymus terminų viršijimas) ir kt.⁵⁷

⁵⁶ *Kuśmierek v. Poland*, no. 39271/98, judgement of 21 September 2004.

⁵⁷ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case-Law. This report has been adopted by the CEPEJ at its 8th plenary meeting (Strasbourg, 6 - 8 December 2006). 36 p.

Teismas nuosekliai laikosi tos pozicijos, kad nors ekspertai, rengdami išvadas, yra visiškai savarankiški, vis dėlto teismas arba kita kompetentinga institucija, kurios žinioje yra byla, turi teisę ir privalo kontroliuoti ekspertizės atlikimą, siekiant užtikrinti, jog ekspertinis vertinimas būtų atliktas tinkamai, konkrečiai, kalbant apie ekspertizės ribų, terminų laikymąsi ir panašiai. Teismas yra sukritikavęs kompetentingų nacionalinių institucijų pasyvumą ekspertizės atlikimo kontrolės požiūriu ir pabrėžęs, kad jos yra atsakingos už proceso organizavimą bei operatyvumą.

Procesą dažnai pailgina pakartotinas bylos nagrinėjimas dėl aukštesnės instancijos priimtų sprendimų panaikinti žemesnės instancijos teismų sprendimus (analogiška situacija gali būti ir dėl ikiteisminio tyrimo, kai teismai panaikina nutarimus juos nutraukti). Tokios situacijos buvimas reiškia iš esmės tik tai, kad buvo priimtas nekokybiškas teismo (prokuroro) sprendimas. Kita vertus, negalima paneigti to, kad bylų nagrinėjimas įvairiose instancijose arba teisė apskūsti prokuroro sprendimus teismui *inter alia* skirtas taisyti ikiteisminio tyrimo ir teismų galimas klaidas. Tikriausiai dėl to nekokybiškas bylų tyrimas ir nagrinėjimas įmanomai trumpiausio laiko reikalavimą pažeidžia tada, kai procesų stadijų pakartojimas žymi aiškiai netinkamą valstybės institucijų darbą byloje, o dėl to susidarę delsimai pakankamai ilgi.⁵⁸

4. Teisinės gynybos priemonės dėl pernelyg ilgų baudžiamojo proceso trukmės

Teisė į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką yra neatsiejama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą dalis. Todėl byla neišnagrinėjama teisingai, jei ji buvo nagrinėta per ilgai. Esant situacijai, kuomet asmuo dėl jam inkriminuojamos veikos nepateisinamai ilgą laiką yra ar buvo nežinomybės būsenoje, neabejotinai kyla poreikis prabilti apie veiksmingas teisinės gynybos priemones. Šių priemonių būtinumas buvo akcentuotas tarptautiniu lygiu 2004 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Rec. (2004). 6.⁵⁹

Neabejotina, kad priimtinausias ir geriausias yra prevencinės teisinės gynybos priemonės, nes jas efektyviai naudojant ir išnaudojant galima

⁵⁸ *Jakumas v. Lithuania*, no. 6924/02, judgement of 18 July 2006; *Angel Angelov v. Bulgaria*, no. 51343/99, judgement of 15 February 2007.

⁵⁹ Recommendation Rec. (2004). 6 of the Committee of Ministers to member states on the improvement of domestic remedies. Available from internet: http://www.justice.gov.sk/a/dwn/18/VMCS_odp_2004_06.pdf. 2009-12-01.

išvengti drastiškesnių, valstybei daugiau „kainuojančių“ – kompensacinių priemonių naudojimo.

Prevenčinės gynybos priemonės dėl pernelyg ilgos baudžiamojo proceso trukmės gali būti: skundai ir prašymai prokurorui ar teismui. Tokios priemonės žinomos daugelyje Europos valstybių (pvz., Austrijoje, Kroatijoje, Danijoje, Olandijoje, Norvegijoje, Slovėnijoje).⁶⁰ Tiesa, kai kuriose Europos valstybėse vienintelė arba papildoma tokio pobūdžio preventcinė priemonė yra konstitucinio skundo procedūra (pvz., Vokietija, Slovakija, Ispanija).⁶¹

Analizuodami BPK, mes galime surasti straipsnius, kurių normos tiek tiesiogiai, tiek ir netiesiogiai leidžia spartinti procesą. Tiesioginės procesą spartinančios normos įtvirtintos BPK 215 straipsnyje – Ikiteisminio tyrimo nutraukimas dėl pernelyg ilgos ikiteisminio tyrimo trukmės. Pastarajame straipsnyje nustatyta, kad vienas iš ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimų gali būti įpareigojimas prokurorą užbaigti ikiteisminį tyrimą per nustatytą terminą (BPK 215 straipsnio 3 dalies 2 punktas).

Netiesiogiai baudžiamąjį procesą galima būtų spartinti BPK 62 ir 63 straipsniuose įtvirtintų normų pagrindu. Apie netiesioginį proceso spartinimą kalbame todėl, kad šiuose straipsniuose iš esmės numatyta galimybė skusti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro veiksmus. Kitaip tariant, nurodytose normose tarsi nenumatyta galimybė skusti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro neveikimą. Kita vertus, jei atitinkamus BPK straipsnius aiškinti ir taikyti kūrybiškai bei santykiyje su Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁶² preambule bei Konvencija, tai jie taip pat efektyviai galėtų prisidėti prie proceso spartinimo.

Kompensuojamosios priemonės – tai žalos dėl nepagrįstų delsimų vykstančiame ar jau pasibaigusiame procese atlyginimas. Kompensuojamosiomis priemonėmis yra: turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas, baudžiamosios atsakomybės švelninimas ir ikiteisminio tyrimo nutraukimas.

Turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas reikalaujamas civiliniame procese. Reikalavimo pagrindas – neteisėti valstybės pareigūnų veiksmai. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁶³ 6.246 straipsnis – Neteisėti veiksmai. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba at-

⁶⁰ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Study on the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings Replies to the Questionnaires. Strasbourg, 15 February 2007. Study No. 316/2004, Cdl (2006) 026.

⁶¹ Ten pat.

⁶² *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

⁶³ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

likus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Šios normos, kaip kompensacinės priemonės, taikymo pavyzdžiu yra civilinė byla *A. N. v. Lietuvos valstybę*.⁶⁴ Šia nutartimi konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas dėl baudžiamojo proceso trukmės ir priteistas turtinės bei neturtinės žalos atlyginimas.

Nagrinėjamą nutartį galima vadinti „ledlaužiu“, nes jos priėmimas leidžia prabilti apie efektyvios teisinės gynybos priemonės buvimą nacionaliniu lygiu. Be to, ši nutartis gali būti dar vienu argumentu, kad BPK 62 ir 63 straipsniai gali būti taikomi ir dėl atitinkamų valstybės pareigūnų neveikimo apskundimo.

Teisingas bylos nagrinėjimo aspektas yra neatskiriama susijęs su teisingumo sąvoka, todėl galima daryti išvadą, kad jei byla buvo išnagrinėta pažeidžiant greito proceso reikalavimą, ji buvo išnagrinėta neteisingai. Teisingumo principas yra bet kurios teisės šakos pamatinis principas. Jis įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso⁶⁵ (toliau – BK) 41 straipsnio 2 dalies 5 punkte ir 54 straipsnio 3 dalyje. Būtent pastaroji BK norma gali būti efektyvus teisinės gynybos instrumentas esant pernelyg ilgai baudžiamojo proceso trukmei.

Bausmės švelninimas BK 54 straipsnio 3 dalies pagrindu kaip kompensacinė priemonė gali būti naudojama bet kokiame teisme, tačiau tame, kurio sprendimas negali būti apskūstas, ji turi būti naudojama. Nepasinaudojus šia galimybe, atveriamos durys atitinkamo atvejo nagrinėjimui Europos Žmogaus Teisių Teisme ir galimam konstatavimui, kad pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies.

Tinkamas šio kompensacinio instrumento naudojimo ir dar vienos nacionalinės teisinės gynybos priemonės pavyzdys yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimas byloje, kuri nagrinėta pagal nuteistųjų P. Š. ir L. M. (B.) kasacinius skundus.⁶⁶ Šioje byloje, vadovaujantis BK 54 straipsnio 3 dalimi, priimtas sprendimas sumažinti paskirtą bausmę.

Galiausiai, efektyvia kompensacine teisinės gynybos priemone gali būti ir BPK 215 straipsnio 3 dalies 3 punkto pagrindu priimtas sprendimas ikitėisminį tyrimą nutraukti. Tokia priemonė numatyta, pavyzdžiui, ir Belgijoje, Anglijoje bei Airijoje.⁶⁷ Kita vertus, kompensacinių teisinės gynybos priemonių sąrašas Lietuvoje dar gali būti plečiamas. Juk Europos valstybėms

⁶⁴ Kasacinė nutartis Nr. 3K-7-7/2007.

⁶⁵ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

⁶⁶ Kasacinė nutartis Nr. 2K-7-45/2007.

⁶⁷ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Study on the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings Replies to the Questionnaires. Strasbourg, 15 February 2007. Study No. 316/2004, Cdl (2006) 026.

žinomos ir tokios galimybės kaip išteisinamojo nuosprendžio priėmimas (pvz., Estija, Suomija), bausmės vykdymo atidėjimas (pvz., Belgija, Danija), atleidimas nuo bausmės (pvz., Šveicarija), kaltinimų atsiėmimas ar teismo proceso nutraukimas (pvz., Šveicarija, Vokietija, Belgija).⁶⁸ Neabejotina, kad tai kraštutinės, tačiau kas gali paneigti, kad konkrečiu atveju vienintelės priemonės, kurios užkirstų kelią bylos pralaimėjimui Europos Žmogaus Teisių Teisme.

Išvados

1. Siekiant, kad teisingumo paieška baudžiamajame procese nebūtų savitikslių, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje išgryninti šie proceso trukmės priimtini kriterijai: bylos sudėtingumas, pareiškėjo bei valdžios institucijų elgesys.
2. Nepaisant to, kad Teismas turi pareigą vertinti laikotarpį, kuris į jo jurisdikciją patenka *ratione temporis*, vis dėlto tam tikrais atvejais jis atsižvelgia ir į proceso eigą iki Konvencijos įsigaliojimo Lietuvos valstybei dienos.
3. Įmanomai trumpiausias laikas pradedamas skaičiuoti nuo to momento, kai asmeniui pateikiamas kaltinimas, kuris turi būti suprantamas išskirtinai Konvencijos prasme.
4. Dažniausiai vertinamo laikotarpio pabaiga – galutinio sprendimo dėl atitinkamo kaltinimo priėmimo momentas, tačiau įmanomai trumpiausio laiko reikalavimo neatitinkantis gali būti pripažintas ir toks procesas, kuris dar nėra pasibaigęs, tačiau jame jau yra tokių delsimų, kurie akivaizdžiai liudija apie Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą.
5. Vertinant bylos sudėtingumą, būtina atsižvelgti į visus bylos aspektus, kurie gali būti susiję tiek su fakto, tiek su teisės klausimais. Pirmuoju aspektu svarbu įvertinti tariamai padarytų nusikalstamų veikų skaičių, kaltinamųjų skaičių, įrodymų kiekį bei jų rinkimo sudėtingumą. Antruoju aspektu – *inter alia* teisės aktų kaitą, krašto politinės ir (ar) ekonominės sistemos reformą, kelių procesų tarpusavio sąryšį, bylų sujungimą, teisės klausimų sudėtingumą.
6. Nepaisant to, kad įtariamasis ar kaltinamasis neturi pareigos bendradarbiauti su teisėsauga, vertinant proceso trukmę turi būti eliminuojami laikotarpiai, kai šie asmenys slapstymusi ar kitokiu savo elgesiu sąlygojo atitinkamus reikšmingesnius delsimus. Vertinant įtariamajam ar kaltinamajam priskirtinus delsimus, turi būti atsižvelgiama ir į jų gynėjų elgesį.

⁶⁸ Ten pat.

7. Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis įpareigoja kiekvieną valstybę savo teismines sistemas organizuoti taip, kad *inter alia* baudžiamąjį procesą atitiktų įmanomai trumpiausio laiko reikalavimą. Jeigu tai įgyvendinti nepavyksta, tai valstybė atsako už bet kokius reikšmingus delsimus. Nepriimtini jokie atsitiktiniai dėl per ilgo baudžiamąjį procesą, kurį nulemia *inter alia* tokie daugeliui valstybių svarbūs faktoriai kaip pernelyg didelis teismų darbo krūvis, personalo stoka, perėjimas prie demokratinės politinės sistemos bei rinkos ekonomikos. Kita vertus, ne bet kokie valstybės institucijų delsimai sukelia Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą. Galutinė išvada priklauso nuo visų bylos aplinkybių.
8. Bet kokį ilgiau nei 2 metus besitęsiantį procesą Teismas nagrinėja išsamiai. Bendriausia prasme pagal Teismo praktiką maksimali priimtinos baudžiamąjį procesą trukmės riba yra šešeri metai.
9. Lietuvos Respublikoje teisinės gynybos priemonės dėl pernelyg ilgo baudžiamąjį procesą trukmės gali būti taikomos tiek CK, tiek BPK, tiek ir BK atitinkamų normų pagrindu.
10. Atsižvelgiant į Europos valstybių patirtį kompensacinių priemonių sąrašas Lietuvoje gali būti platesnis. Nepaisant to, kad tokios priemonės kaip išteisinamojo nuosprendžio priėmimas, bausmės vykdymo atidėjimas, atleidimas nuo bausmės, kaltinimų atsiėmimas ar teismo proceso nutraukimas yra kraštutinės, tačiau konkrečiu atveju jos galėtų būti vienintelės, kurios užkirstų kelią bylos pralaimėjimui Europos Žmogaus Teisių Teisme.

LITERATŪRA

- Absandze c. la Géorgie, no 57861/00, décision du 15 octobre 2002.
Akçakale c. Turquie, no 59759/00, arrêt du 25 mai 2004.
N. v. Lietuvos valstybę. Kasacinė nutartis Nr. 3K-7-7/2007.
Anagnostopoulos c. Grèce, no. 54589/00, arrêt du 3 avril 2003.
Angel Angelov v. Bulgarie, no. 51343/99, judgement of 15 February 2007.
Boddaert v. Belgium, no. 12919/87, judgement of 12 October 1992.
Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
Baudžiamąjį procesą kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
Dachar c. France, no. 42338/98, arrêt du 10 octobre 2000.
Dobbertin v. France, no. 13089/8725, judgement of 25 February 1993.
Eckle v. Germany, no. 8130/78, judgement of 15 July 1982.
Etcheveste et Bidart c. France, no. 44797/98 et 44798/98, arrêt du 21 mars 2002.
European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case-Law. This report has been adopted by the CEPEJ at its 8th plenary meeting (Strasbourg, 6 - 8 December 2006).

- European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). A new objective for judicial systems: the processing of each case within an optimum and foreseeable timeframe. Framework Programme. Strasbourg, 13 September 2005. CEPEJ (2004) 19 REV 2.
- European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Study on the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings Replies to the Questionnaires. Strasbourg, 15 February 2007. Study No. 316/2004, Cdl (2006) 026.
- Foti and others v. Italy, nos. 7604/76; 7719/76; 7781/77; 7913/77, judgement of 10 December 1982.
- G. K. v. Poland, no. 38816/97, judgment of 20 January 2004.
- Gadliauskas v. Lithuania, no. 62741/00, judgment of 27 May 2004.
- Girdauskas v. Lithuania, no. 70661/01, judgement of 11 December 2003.
- Grauslys v. Lithuania, no. 36743/97, judgement of 10 October 2000.
- Hans-Peter Löffler v. Austria, no. 30546/96, judgement of 3 October 2000.
- I.J.L. and others v. the United Kingdom, nos. 29522/95, 30056/96 and 30574/96, judgement of 19 September 2000.
- Ilijkov v. Bulgaria, no. 33977/96, judgement of 26 July 2001.
- Jablonski v. Poland, no. 33492/96, judgement of 21 December 2000.
- Jakumas v. Lithuania, no. 6924/02, judgement of 18 July 2006.
- Jankauskas v. Lithuania, no. 59304/00, decision of 16 December 2003.
- Kasacinė nutartis Nr. 2K-7-45/2007.
- Kiper v. Turkey, no. 44785/98, judgement of 23 May 2006.
- Koua Poirrez v. France, no. 40892/98, judgment of 30 September 2003.
- Krempovskij v. Lithuania, no. 37193/97, decision of 20 April 1999.
- Kuśmierek v. Poland, no. 39271/98, judgement of 21 September 2004.
- Kuvikas v. Lithuania, no. 21837/02, judgement of 27 June 2006.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
- Lopez Sole y Martin de Vargas c. Espagne, no. 61133/00, arrêt du 28 octobre 2003.
- Marszał v. Poland, no. 63391/00, judgement of 14 September 2004.
- Martins et Garcia Alves c. Portugal, no. 37528/97, arrêt du 16 novembre 2000.
- Meilus v. Lithuania, no. 53161/99, judgement of 6 November 2003.
- Merit v. Ukraine, no. 66561/01, judgement of 30 March 2004.
- Metzger c. Allemagne, no. 37591/9731, arrêt du 31 mai 2001.
- Milasi v. Italy, no. 10527/83, judgement of 25 June 1987.
- Mitap and Müftüoğlu v. Turkey, no. 15530/89 and 15531/89, judgement of 25 March 1996.
- Norkunas v. Lithuania, no. 302/05, judgment of 20 January 2009.
- Nuvoli c. Italie, no. 41424/98, arrêt du 16 mai 2002.
- Pafitis and others v. Greece, no. 20323/92, judgment of 26 February 1998.
- Pedersen and Baadsgaard v. Denmark, no. 49017/99, judgement of 17 December 2004.
- Philippe Bertin-Mouroit c. France, no. 36343/97, arrêt du 2 août 2000.
- Punzelt v. the Czech Republic, no. 31315/96, judgement of 25 April 2000.
- Recommendation Rec(2004)6 of the Committee of Ministers to member states on the improvement of domestic remedies. Available from internet: http://www.justice.gov.sk/a/dwn/l8/VMCS_odp_2004_06.pdf. 2009-12-01.
- Śalapa v. Poland, no. 35489/97, judgement of 19 December 2002.

- Sari c. Turquie et Danemark, no. 21889/93, arrêt du 8 novembre 2001.
Schumacher c. Luxembourg, no 63286/00, arrêt du 25 novembre 2003.
Schweighofer and others v. Austria, nos. 35673/97, 35674/97, 36082/97 and 37579/97, judgement of 9 October 2001.
Sciukina v. Lithuania, no. 19251/02, decision of 5 December 2006.
Short guide to the European Convention on Human Rights. Donna Gomien. Council of Europe Publishing. 3rd edition. May 2005.
Simonavičius v. Lithuania, no. 37415/02, judgement of 27 June 2006.
Sipavičius v. Lithuania, no. 49093/99, decision of 28 November 2000.
Slezevičius v. Lithuania, no. 55479/00, judgement of 13 November 2000.
Stratégies et Communications et Dumoulin c. Belgique, no. 37370/97, arrêt du 15 juillet 2002.
The right to a fair trial. A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights. Nuala Mole and Catharina Harby (2001, updated 2006). Human rights handbooks. Practical guides to the implementation of the European Convention on Human Rights, Handbook No. 3.
Union Alimentaria Sanders SA v. Spain, no. 11681/85, judgment of 7 July 1989.
Vachev v. Bulgaria, no. 42987/98, judgement of 8 July 2004.
Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016.
Van Pelt c. France, no. 31070/96, arrêt du 23 mai 2000.
von Hoffen v. Liechtenstein, no. 5010/04, judgement of 27 July 2006.
Wejrup v. Denmark, no. 49126/99, decision of 7 March 2002.

Unreasonable time of a criminal proceeding and legal defence remedies

Andrius Nevera and Gitana Jurgelaitienė

SUMMARY

Article 6 Part 1 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms stipulates the right of everyone charged with a criminal offence to a fair and public trial within a reasonable time. This right, which can be called the right to a fast criminal proceeding, is established at the national level in Article 44 Part 5 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania. In spite of this imperative, Lithuania has lost a number of cases in the European Court of Human Rights. This fact clearly illustrates that pre-trial investigation institutions, prosecutors and courts in Lithuania do not fully perceive how long a criminal proceeding is to last in order to comply with the requirement of a fast proceeding. In addition, the multitude of cases against Lithuania shows that understanding is lacking that, in order to prevent the flow of cases of this kind to the European Court of Human Rights, it is essential to effectively use all legal defence remedies over unreasonable time of criminal proceeding which are available at the national level.

In order to help solve the aforesaid concern, the authors of this article analyse the substance of the right to a hearing within a reasonable time and the criteria for evaluating the time of a criminal proceeding. The article goes on to explore legal defence remedies over protracted criminal proceeding. In analysing the former issue, the authors single out and analyse the following

criteria of acceptability of the time of a criminal proceeding: criminal case complexity and the conduct of the applicant and relevant government authorities.

The analysis of the complexity of a criminal case emphasizes that, while investigating or judging a case, it is essential to realize that evaluation of a possible unreasonable time of criminal proceeding of a particular criminal case should embrace all aspects of the given case that are related to both factual and legal issues. As for factual issues, it is important to assess the number of alleged offences, the number of the accused, the amount of evidence and the difficulty of collecting the evidence. In terms of legal issues, attention should be paid *inter alia* to changes of legal acts, the reform of the country's political and/or economic systems, the interrelation of several legal proceeding, the merger of cases and the complexity of legal issues.

The analysis of the influence of a applicant on the time of a case points out that, despite the suspect or the accused having no obligation to cooperate with law and order institutions, the periods of time during which the said persons caused significant delays in the legal proceeding by hiding or other means of conduct should be subtracted from the period of time regarded as the time of the case. The conduct of the defence is another aspect that should be considered in evaluating the delays attributed to suspects or the accused.

Article 6 Part 1 of the Convention stipulates an obligation that every state organizes their court systems in such a way that the course of a criminal proceeding conforms *inter alia* to the requirement of the shortest possible time. If this obligation is not fulfilled, the state is responsible for any significant delays. Any replications regarding unreasonable time of criminal proceeding due to *inter alia* such common factors as too heavy workload of courts, a shortage of personnel or transition to a democratic political system or a market economy are rejected. On the other hand, not all delays qualify as being in violation of Article 6 Part 1 of the Convention. A final conclusion depends on the whole of specific circumstances of a case.

Analysis of the practice of the European Court of Human Rights shows that any proceeding lasting for more than 2 years should be subject to exhaustive examination, while in general terms the maximum acceptable time of a criminal proceeding is 6 years.

It is emphasized that, in analysing the time of a criminal proceeding, the reasonable time is calculated from the moment of bringing charges against a person, which should be understood strictly in accordance with the Convention, and the criminal proceeding ends at the moment of adopting a final decision concerning a particular charge. On the other hand, practice of the European Court of Human Rights shows that non-compliance with the requirement of the reasonable time hearing can be recorded in cases when a proceeding is not yet finished but it already contains such delays which evidence obvious violations of Article 6 Part 1 of the Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Legal defence remedies over unreasonable time of criminal proceeding are divided into preventive and compensatory remedies. Preventive legal defence remedies are laid down in the Code of Criminal Procedure and are related to the filing of complaints with prosecutors and courts and investigation thereof. Lithuania has a wide range of compensatory remedies too, but they were instituted in the not too distant past. As with compensatory remedies, priority should be given to those remedies which can compensate the unreasonable time of criminal proceeding by terminating the case or alleviating the sentence. Indemnity for property or non-property damage, which is the most disadvantageous remedy from the point of view of the state, must be used only when the former are considered to be ineffective. The authors finalize the analysis of

compensatory remedies with an idea that Lithuania has still a long way to go in this particular area. Despite the fact that such remedies as an exculpatory judgement, postponement of the execution of sentence, absolution, withdrawal of charges or abatement are extreme remedies, in some cases they can be the only possible measures that can prevent a possible failure in the European Court of Human Rights.

INFORMACIJA APIE AUTORIUS

Andrius Nevera

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teismų praktikos departamento direktorius, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros docentas, socialinių mokslų (teisė) daktaras, mokslininkas, paskelbęs arti 20 mokslinių darbų Lietuvoje ir užsienyje, iš kurių 1 recenzuota monografija, straipsnių Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje autorius ir recenzentas. Mokslinių interesų sritys apima plačią teisės mokslų ir praktikos problematiką: baudžiamoji teisė, baudžiamasis procesas, tarptautinė baudžiamoji teisė, tarptautinė privatinė ir viešoji teisė, Europos Sąjungos teisė, Žmogaus teisės. Autorius dalyvavo rengiant 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, buvo Seimo valdybos sudarytos darbo grupės „Individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijai ir su tuo susijusių teisės aktų pataisoms parengti“ bei kitų darbo grupių, kurių tikslas parengti atitinkamus siūlymus dėl teisės aktų tobulinimo narys. 2005–2008 m. m. pretendentų į teisėjus egzaminų komisijos narys. El. paštas: andrius.nevera@teismas.lt

Gitana Jurgelaitienė

Tarptautinės teisės ir verslo aukštosios mokyklos direktoriaus pavaduotoja studijoms, socialinių mokslų (teisė) daktarė, mokslininkė, paskelbusi per 20 mokslinių darbų, iš kurių 2 monografijos. Mokslinių interesų sritys apima plačią teisės mokslų ir praktikos problematiką: nusikalstamumo kontrolė ir prevencija, tarptautinė praktika nusikalstamumo prevencijos srityje, nelegali migracija ir pabėgėlių teisė, nacionalinė ir tarptautinė teisė, baudžiamoji politika ir atskiri jos veiksmingumo aspektai. Skaitė paskatas įvairiais teisės problematikos klausimais net tik Lietuvos, bet ir Europos aukštosiose mokyklose. El. paštas: gitana.jurgelaitiene@ttvam.lt